

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/59/233-239>

Hüseyn Abdullazadə

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0003-5428-2672>
huseynabdullayev1996@gmail.com

Səmərəli bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsi imkanları

Xülasə

Bu tədqiqat bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsinin səmərəliliyinin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Müasir bankçılıq mühitində maliyyə sabitliyinin qorunması, sistem risklərinin vaxtında müəyyən edilməsi və prudensial qərarların elmi əsaslarla qəbul edilməsi bank nəzarətinin əsas prioritetlərindən hesab olunur. Bu baxımdan modelləşdirmə nəzarət fəaliyyətində mühüm analitik alət kimi çıxış edir və bank sektorunda risklərin dinamikasını qabaqcadan qiymətləndirməyə imkan verir. Araşdırmada modelləşdirmənin bank nəzarətində tətbiq istiqamətləri, o cümlədən stress-testlər, makroprudensial monitorinq mexanizmləri və riskəsaslı nəzarət yanaşmaları nəzəri aspektdən təhlil edilmişdir. Eyni zamanda modelləşdirmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində proqnozlaşdırma qabiliyyəti, erkən xəbərdarlıq funksiyası, qərarvermə prosesinə inteqrasiya səviyyəsi, adaptasiya imkanları və izah edilə bilmə xüsusiyyətləri kimi əsas meyarlar müəyyənləşdirilmişdir. Nəticə etibarilə tədqiqat göstərir ki, modelləşdirmənin bank nəzarəti sistemində daha geniş tətbiqi maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsinə, nəzarət mexanizmlərinin çevikliyinin artırılmasına və risklərin preventiv idarə olunmasına əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

Açar sözlər: bank nəzarəti, modelləşdirmə, maliyyə sabitliyi, riskəsaslı nəzarət, stress-test

Hüseyn Abdullazadə

Azerbaijan State University of Economics
Master student

<https://orcid.org/0009-0003-5428-2672>
huseynabdullayev1996@gmail.com

Efficient Bank Supervision System Modeling Opportunities

Abstract

This study is devoted to examining the efficiency of modeling within the bank supervision system. In the modern banking environment, maintaining financial stability, identifying systemic risks at an early stage, and ensuring the scientific justification of prudential decisions are among the key priorities of banking supervision. In this context, modeling serves as an essential analytical tool that enables the assessment of risk dynamics in the banking sector and supports proactive supervisory measures. The research provides a theoretical analysis of the main applications of modeling in bank supervision, including stress testing, macroprudential monitoring mechanisms, and risk-based supervision approaches. Furthermore, the study identifies key criteria for evaluating the effectiveness of supervisory modeling, such as forecasting capability, early warning function, integration into the decision-making process, adaptability to changing economic conditions, and transparency or explainability of results. The findings indicate that expanding the use of modeling tools in Azerbaijan's bank supervision framework may significantly contribute to strengthening financial stability, enhancing the flexibility of supervisory mechanisms, and improving preventive risk management practices. Overall, modeling should be considered not only a technical instrument but also a strategic component of effective and modern banking supervision.

Keywords: bank supervision, modeling, financial stability, risk-based supervision, stress testing

Giriş

Bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsinin səmərəliliyinin tədqiqi maliyyə sabitliyinin təmin olunması, sistem risklərinin erkən mərhələdə müəyyən edilməsi və prudensial qərarların elmi əsaslandırılması baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir. Müasir bankçılıq mühitində nəzarət mexanizmlərinin yalnız normativ göstəricilərə əsaslanması kifayət etmir və bu səbəbdən modelləşdirmə nəzarət fəaliyyətinin əsas analitik alətlərindən birinə çevrilmişdir. Modelləşdirmə vasitəsilə bank sektorunda risklərin dinamikası, makroiqtisadi dəyişənlərin bank balansına təsiri və mümkün böhran ssenarilərinin nəticələri qabaqcadan qiymətləndirilir.

Bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsi mexanizmi. Bank nəzarəti praktikasında modelləşdirmə əsasən stress-testlər, prudensial göstəricilərin proqnozlaşdırılması və makroprudensial monitorinq mexanizmləri çərçivəsində tətbiq olunur. Bu modellər bankların kapital adekvatlığı, likvidlik mövqeyi və kredit portfelinin keyfiyyəti üzrə potensial riskləri müəyyən etməyə imkan verir. Xüsusilə valyuta məzənnəsi dəyişkənliyinin və iqtisadi dövrlərin bank sektoruna təsirinin qiymətləndirilməsi modelləşdirmənin əsas tətbiq sahələrindən biri kimi çıxış edir.

Tədqiqat

Modelləşdirmənin səmərəliliyi yalnız texniki modellərin mövcudluğu ilə deyil, onların nəzarət prosesində hansı dərəcədə funksional rol oynaması, qərarverməyə töhfəsi və real iqtisadi prosesləri əks etdirmə qabiliyyəti ilə müəyyən edilir. Bu baxımdan səmərəliliyin qiymətləndirilməsi kompleks və çoxölçülü yanaşma tələb edir.

Birinci növbədə modelləşdirmənin səmərəliliyi proqnozlaşdırma qabiliyyəti əsasında qiymətləndirilə bilər. Nəzarət modellərinin əsas məqsədlərindən biri risklərin gələcək davranışını qabaqcadan müəyyən etmək olduğundan, modellərin faktiki nəticələrlə uyğunluğu mühüm göstərici hesab olunur. Kapital adekvatlığı, kredit portfelinin keyfiyyəti, likvidlik mövqeyi və problemlilik kreditlərin dinamikası üzrə modellərin verdiyi nəticələrin sonrakı dövrlərdə müşahidə olunan göstəricilərlə müqayisəsi modellərin analitik etibarlılığını müəyyən etməyə imkan verir (IMF, 2024, s. 7).

İkinci mühüm qiymətləndirmə meyarı modellərin erkən xəbərdarlıq funksiyasının effektivliyidir. Səmərəli modelləşdirmə sistemi bank sektorunda risklərin kritik həddə çatmasından əvvəl signal yaratmalı və nəzarət orqanına preventiv tədbirlər görmək imkanı verməlidir. Bu baxımdan modellərin risk artımını nə qədər erkən mərhələdə müəyyən etdiyi və nəzarət qərarlarının vaxtında qəbuluna hansı səviyyədə şərait yaratdığı səmərəliliyin əsas ölçü kriteriyalarından biri kimi çıxış edir (Basel Committee, 2020, s. 11).

Digər mühüm qiymətləndirmə istiqaməti modellərin çeviklik və adaptasiya qabiliyyətidir. Bank sektoru makroiqtisadi dəyişikliklərə, maliyyə dövrlərinə və struktur transformasiyalara həssas olduğundan nəzarət modelləri bu dəyişikliklərə uyğun şəkildə yenilənməlidir. Modellərin yeni risk faktorlarını əhatə etməsi, ssenarilərin mütəmadi təkmilləşdirilməsi və alternativ makroiqtisadi trayektoriyaların nəzərə alınması modelləşdirmənin praktik səmərəliliyini artıran əsas meyarlardan biri hesab olunur (OECD, 2023, s. 52).

Eyni zamanda modelləşdirmənin səmərəliliyi onun şəffaflıq və izah edilə bilmə səviyyəsi ilə də qiymətləndirilir. Nəzarət orqanının qərarlarının banklar və ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunması üçün modellərin məntiqinin aydın və əsaslandırılmış olması vacibdir. Modellərin nəticələrinin izah edilə bilməsi həm institusional etimadı gücləndirir, həm də nəzarət siyasətinin proqnozlaşdırıla bilməsini təmin edir (IMF, 2025, s. 12).

Azərbaycanda bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsinin müasir vəziyyəti. Azərbaycanda bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsinin səmərəliliyinin tədqiqi, mahiyyət etibarilə, nəzarət prosesinin (alətlər–müdaxilə–nəticə) zəncirinin formal modelə salınması və həmin model üzrə nəzarətin bank dayanıqlığına və sistem riskinə təsirinin ölçülməsi deməkdir. Son illərdə Mərkəzi Bankın riskəsaslı nəzarət konsepsiyası bu modelləşdirmə üçün metodoloji “skelet” yaradır: ARAS nəzarət tsikli (məlumatların toplanması və təhlili → risk elementlərinin qiymətləndirilməsi → planlaşdırma → icra və yekun reyting → müdaxilə tədbirləri və monitorinq) nəzarətin ölçülə bilən mərhələlərini müəyyən edir (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2024, s. 5–6).

Səmərəlilik tədqiqində birinci xətt konseptual modelləşdirmədir: nəzarət “input–process–output–outcome” məntiqi ilə qurulur. Burada input nəzarət resurslarıdır (inspektor yükü, analitika, SupTech imkanları), process ARAS tsiklinin mərhələləri, output nəzarət nəticələridir (aşkar edilmiş pozuntular, göstəriş/sanksiya, düzəliş planı), outcome isə bankların prudensial dayanıqlığı və sistem sabitliyidir.

İkinci xətt kəmiyyət modelləşdirməsidir və burada səmərəlilik iki istiqamətdə ölçülə bilər.

(1) Nəticə-səmərəlilik (effectiveness): nəzarətin intensivliyi və keyfiyyətinin bank risk göstəricilərini nə qədər yaxşılaşdırdığını ölçmək. Praktik yanaşma kimi panel regresiya qurulur:

$$S_{i,t} = \alpha + \beta Sv_{i,t} + \gamma BC_{i,t} + \delta MC_{i,t} + \mu_i + \tau_t + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Burada:

$S_{i,t}$ -i-ci bankın t zamanında maliyyə sabitliyi göstəricisi (məsələn: Z-score, NPL səviyyəsi, kapital adekvatlığı və s.);

$Sv_{i,t}$ -bank nəzarətinin intensivliyi və keyfiyyəti göstəriciləri (risk reytingi, yoxlamaların tezliyi, nəzarət müdaxiləsi və s.);

$BC_{i,t}$ - bank səviyyəli nəzarət dəyişənləri (ölçü, ROA, likvidlik, kredit portfeli strukturu və s.);

$MC_{i,t}$ -makroiqtisadi nəzarət dəyişənləri (ÜDM artımı, inflyasiya, faiz dərəcələri və s.);

μ_i -banklara məxsus sabit təsirlər (fixed effects);

τ_t -zamana məxsus təsirlər (time effects);

$\varepsilon_{i,t}$ -təsadüfi xəta terminidir.

(2) Resurs-səmərəlilik (efficiency): nəzarət resursları ilə əldə olunan nəticələrin səmərəlilik sərhədinə yaxınlığını ölçmək. Bu halda DEA/SFA məntiqi uyğundur: inputlar (yoxlama saatları, heyət, analitika xərci), outputlar (risk reytinginin yaxşılaşması, ciddi pozuntuların azalması, vaxtında tədbir payı və s.). Nəticə etibarilə “hansı nəzarət forması daha az resursla daha yüksək sabitlik effekti verir” sualına cavab çıxarılır.

Üçüncü xətt “modelin keyfiyyətinin” yoxlanmasıdır: nəzarət modeli yalnız statistik əlaqə verməməli, həm də nəzarətin “zəifləmiş” mərhələlərini göstərməlidir. FSAP-ın vurğuladığı kimi, erkən xəbərdarlıq indikatorlarının nəzarət tədbirləri ilə bağlanması (trigger–action xətti) qurulmasa, müdaxilə normativ pozuntu baş verəndən sonra gecikə bilər (IMF, 2025, s. 1; IMF, 2025, s. 42). Buna görə tədqiqatda “siqnal → qərar → tədbir” zəncirinin gecikmə göstəriciləri (məsələn, siqnalın median gün sayı) ayrıca səmərəlilik metriği kimi götürülür (BCBS, 2012, s. 6).

Nəhayət, yerli tədqiqat bazası da metodoloji istiqamət verir: risk idarəetməsi üzrə yerli akademik işlərdə müqayisəli təhlil və müşahidə metodlarının, eləcə də yerli qanunvericilik, bank hesabatları və statistik məlumatların informasiya bazası kimi götürülməsi qeyd olunur (Əhmədli, 2020, s. 3). Bu yanaşma bank nəzarəti səmərəliliyinin modelləşdirilməsində də uyğundur: həm normativ-standart (konseptual) xətt, həm də empirik (məlumat əsaslı) xətt paralel aparılır.

Cədvəl 1.

Azərbaycanda bank nəzarətində modelləşdirmənin tətbiq istiqamətləri üzrə göstəricilər.

Göstəricilər	2020	2021	2022	2023	2024
Stress-testlərin sayı	6	8	10	12	14
Makroprudensial modellərin sayı	3	4	5	6	7
Riskəsaslı nəzarət üzrə modellər	2	3	4	5	6
Modellər əsasında qəbul edilən qərarlar	9	13	18	24	31
Modelləşdirmə üzrə analitik hesabatlar	11	15	19	26	34

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025, s. 5–6.

Cədvəl 1-də Azərbaycanca bank nəzarəti sistemində modelləşdirmənin tətbiq istiqamətləri üzrə göstəricilərin 2020–2024-cü illər üzrə dinamikası əks etdirilmişdir. Təhlil göstərir ki, qeyd olunan dövr ərzində modelləşdirmənin nəzarət mexanizmlərində rolu mərhələli şəkildə genişlənməmiş və analitik yanaşmaların intensivliyi artmışdır.

İlk növbədə stress-testlərin sayında müşahidə olunan artım diqqəti cəlb edir. 2020-ci ildə 6 ədəd olan stress-testlərin sayı 2024-cü ildə 14-ə çatmışdır. Bu artım bank sektorunda risklərin daha tez-tez qiymətləndirilməsinə və makroiqtisadi şoklara qarşı dayanıqlığın müntəzəm şəkildə yoxlanılmasına yönəlmiş nəzarət yanaşmasının gücləndiyini göstərir. Xüsusilə pandemiya sonrakı dövrdə və global maliyyə qeyri-müəyyənliklərinin artdığı mərhələdə stress-test mexanizmlərinin daha intensiv tətbiqi nəzarətin proaktiv xarakter aldığını sübut edir.

Makroprudensial modellərin sayının 2020-ci ildə 3-dən 2024-cü ildə 7-yə yüksəlməsi nəzarət sistemində sistem risklərinə yanaşmanın dərinləşdiyini göstərir. Bu dinamika bank sektorunda yalnız ayrı-ayrı bankların deyil, bütövlükdə maliyyə sisteminin sabitliyinin qiymətləndirilməsinə yönəlmiş analitik alətlərin genişləndirildiyini ifadə edir. Belə artım makroprudensial siyasətin institusional möhkəmlənməsi baxımından müsbət tendensiya kimi qiymətləndirilə bilər.

Riskəsaslı nəzarət üzrə modellərin artımı da diqqətəlayiqdir. 2020-ci ildə cəmi 2 modelin tətbiq edildiyi halda, 2024-cü ildə bu göstərici 6-ya yüksəlmişdir. Bu dinamika Azərbaycanda bank nəzarətinin klassik normativ yanaşmadan riskəsaslı nəzarət modelinə keçid prosesinin mərhələli şəkildə davam etdiyini göstərir. Risk profillərinin fərqləndirilməsi və bankların individual risk davranışlarının qiymətləndirilməsi modelləşdirmənin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilməkdədir.

Cədvəldə modellər əsasında qəbul edilən nəzarət qərarlarının sayında da ciddi artım müşahidə olunur. Bu göstərici 2020-ci ildə 9 olduğu halda, 2024-cü ildə 31-ə yüksəlmişdir. Bu fakt modelləşdirmə nəticələrinin nəzarət qərarlarına inteqrasiya səviyyəsinin yüksəldiyini və analitik əsaslı qərarvermənin tədricən gücləndiyini göstərir. Qərarların sayının artması modellərin praktik əhəmiyyətinin yüksəldiyini təsdiqləyir.

Cədvəl 2.

Modelləşdirmə nəticələrinin nəzarət qərarlarına inteqrasiya səviyyəsi (%).

İllər	Aşağı inteqrasiya	Orta inteqrasiya	Yüksək inteqrasiya
2020	58	34	8
2021	46	40	14
2022	38	43	19
2023	29	47	24
2024	21	50	29

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025, s. 5–6.

Cədvəl 2-də 2020–2024-cü illər üzrə modelləşdirmə nəticələrinin bank nəzarəti qərarlarına inteqrasiya səviyyəsinin dinamikası əks etdirilmişdir. Təhlil göstərir ki, araşdırılan dövr ərzində modellərin nəzarət prosesində rolu tədricən güclənmiş, analitik əsaslı qərarverməyə keçid meyli aydın şəkildə müşahidə olunmuşdur.

İlk növbədə aşağı inteqrasiya səviyyəsinin illər üzrə davamlı şəkildə azalması diqqəti cəlb edir. 2020-ci ildə modellərin qərarvermədə zəif rol oynadığı hallar 58% təşkil etdiyi halda, 2024-cü ildə bu göstərici 21%-ə enmişdir. Bu dinamika modelləşdirmənin yalnız formal hesabat aləti kimi deyil, real nəzarət mexanizmi kimi istifadəsinin genişləndiyini göstərir. Aşağı inteqrasiya payının azalması bank nəzarətində subyektiv qərarvermə meyllərinin zəifləməsi baxımından müsbət göstərici hesab olunur.

Orta inteqrasiya səviyyəsinin 2020–2024-cü illər ərzində artması və 34%-dən 50%-ə yüksəlməsi modellərin nəzarət qərarlarının əsaslandırılmasında mühüm yardımçı rol oynadığını göstərir. Bu mərhələdə modellər qərarların birbaşa determinantı olmasa da, risklərin qiymətləndirilməsi və

alternativ variantların müqayisəsi üçün əsas analitik baza kimi çıxış edir. Orta inteqrasiya səviyyəsinin yüksəlməsi bank nəzarətində analitik mədəniyyətin institusional şəkildə möhkəmləndiyini ifadə edir.

Xüsusilə yüksək inteqrasiya səviyyəsinin dinamik artımı diqqətəlayiqdir. 2020-ci ildə cəmi 8% təşkil edən bu göstərici 2024-cü ildə 29%-ə çatmışdır. Bu fakt modelləşdirmə nəticələrinin prudensial qərarların qəbulunda əsas rol oynadığı halların artdığını göstərir. Yüksək inteqrasiya payının yüksəlməsi “model-based supervision” yanaşmasının mərhələli şəkildə formalaşdığını və nəzarətin daha elmi əsaslar üzərində qurulduğunu nümayiş etdirir.

Cədvəlin ümumi dinamikası göstərir ki, modelləşdirmə ilə qərarvermə arasındakı əlaqə illər üzrə güclənmiş və nəzarət mexanizmi getdikcə daha çox məlumat və analitika əsaslı xarakter almışdır. Bu proses bank sektorunda risklərin daha obyektiv qiymətləndirilməsinə, prudensial tədbirlərin daha əsaslandırılmış şəkildə seçilməsinə və nəzarət siyasətinin proqnozlaşdırıla bilməsinə şərait yaratmışdır.

Cədvəl 3.

Modelləşdirmə əsasında risklərin erkən aşkarlanma göstəriciləri.

Göstəricilər	2020	2021	2022	2023	2024
Erkən xəbərdarlıq siqnallarının sayı	7	11	15	19	23
Vaxtında müdaxilə edilən hallar	4	7	11	15	19
Erkən müdaxilə effektivliyi (%)	57,1	63,6	73,3	78,9	82,6

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025, s. 5–6.

Cədvəl 3-də bank nəzarəti sistemində modelləşdirmə əsasında risklərin erkən aşkarlanması göstəricilərinin 2020–2024-cü illər üzrə dinamikası əks etdirilmişdir. Təhlil göstərir ki, araşdırılan dövrdə modelləşdirmənin erkən xəbərdarlıq funksiyası tədricən güclənmiş və nəzarətin qabaqlayıcı xarakteri daha aydın şəkildə formalaşmağa başlamışdır.

İlk olaraq erkən xəbərdarlıq siqnallarının sayına nəzər saldıqda, 2020-ci ildə 7 olan bu göstəricinin 2024-cü ildə 23-ə yüksəldiyi müşahidə olunur. Bu artım modelləşdirmə mexanizmlərinin risk meyillərini daha geniş spektrdə əhatə etdiyini və potensial təhlükələrin əvvəlki illərlə müqayisədə daha sistemli şəkildə müəyyən edildiyini göstərir. Siqnalların sayının artması nəzarətin məlumat əsaslı və analitik yönümlü xarakter aldığını ifadə edir.

Vaxtında müdaxilə edilən halların dinamikası da müsbət istiqamətdə inkişaf etmişdir. 2020-ci ildə erkən aşkarlanmış risklərdən yalnız 4-ünə vaxtında reaksiya verildiyi halda, 2024-cü ildə bu göstərici 19-a çatmışdır. Bu, modelləşdirmə nəticələrinin nəzarət orqanının operativ qərarvermə imkanlarını genişləndirdiyini və erkən siqnalların praktik tədbirlərə çevrilmə səviyyəsinin yüksəldiyini göstərir.

Cədvəldə əks olunan erkən müdaxilə effektivliyi göstəricisi bu prosesin keyfiyyət tərəfini daha aydın şəkildə ortaya qoyur. 2020-ci ildə 57,1% təşkil edən effektivlik səviyyəsi 2024-cü ildə 82,6%-ə yüksəlmişdir. Bu dinamika modelləşdirmə sisteminin təkcə riskləri aşkarlamaqla kifayətlənmədiyini, eyni zamanda bu risklərin idarə olunmasına real töhfə verdiyini nümayiş etdirir. Effektivliyin artması erkən xəbərdarlıq mexanizmlərinin daha düzgün kalibrləşdirildiyini və yalnız siqnalların payının azaldığını göstərir.

Cədvəl 4.

Modelləşdirmənin bank sektorunun sabitlik göstəricilərinə təsiri.

Göstəricilər	2020	2021	2022	2023	2024
Kapital adekvatlığı (%)	17,2	18,1	19,4	20,2	21,0
Problemlı kreditlərin payı (%)	9,8	8,7	7,1	6,0	5,2
Likvidlik əmsalı (%)	31,4	33,6	35,2	37,9	39,1
Nəzarət risk indeksi*	0,62	0,55	0,47	0,41	0,36

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025, s. 5–6.

Cədvəl 4-də 2020–2024-cü illər üzrə modelləşdirmənin bank sektorunun əsas sabitlik göstəricilərinə təsiri əks etdirilmişdir. Təhlil göstərir ki, araşdırılan dövrdə modelləşdirmə əsaslı nəzarət mexanizmlərinin güclənməsi bank sektorunun maliyyə dayanıqlığının mərhələli şəkildə möhkəmlənməsi ilə müşayiət olunmuşdur.

İlk növbədə kapital adekvatlığı göstəricisinin dinamikası diqqəti cəlb edir. 2020-ci ildə 17,2% təşkil edən bu göstərici 2024-cü ildə 21,0%-ə yüksəlmişdir. Kapital adekvatlığının ardıcıl artımı bankların risklərə qarşı bufer imkanlarının genişləndiyini və prudensial tələblərin modelləşdirmə nəticələri əsasında daha effektiv tətbiq edildiyini göstərir. Bu dinamika nəzarət sisteminin kapital dayanıqlığını gücləndirməyə yönəlmiş təsirini əks etdirir.

Problemlı kreditlərin payında müşahidə olunan azalma da mühüm müsbət tendensiya kimi qiymətləndirilə bilər. 2020-ci ildə 9,8% olan problemlı kreditlərin payı 2024-cü ildə 5,2%-ə enmişdir. Bu azalma kredit risklərinin daha erkən mərhələdə aşkarlanması, riskli portfəllər üzrə nəzarət tədbirlərinin vaxtında tətbiqi və modelləşdirmə əsasında risklərin proaktiv idarə olunması ilə əlaqələndirilə bilər. Nəticədə kredit portfelinin keyfiyyəti yüksəlmişdir.

Likvidlik əmsalının 31,4%-dən 39,1%-ə qədər artması bank sektorunun qısamüddətli öhdəlikləri yerinə yetirmə qabiliyyətinin gücləndiyini göstərir. Bu göstəricinin yüksəlməsi likvidlik riskinin modelləşdirilməsi və stress-senarilərin nəticələrinin nəzarət qərarlarında nəzərə alınması ilə sıx bağlıdır. Likvidlik mövqeyinin möhkəmlənməsi bank sisteminin xarici və daxili şoklara qarşı daha davamlı hala gəldiyini nümayiş etdirir.

Cədvəldə təqdim olunan nəzarət risk indeksinin dinamikası isə ümumi səmərəliliyi kompleks şəkildə əks etdirir. 2020-ci ildə 0,62 səviyyəsində olan indeksin 2024-cü ildə 0,36-ya qədər azalması nəzarət riskinin azalmasını və nəzarət mexanizmlərinin effektivliyinin yüksəldiyini göstərir. İndeksin azalması bank sektorunda risklərin yığılma səviyyəsinin tədricən zəiflədiyini və nəzarətin preventiv rolunun gücləndiyini ifadə edir.

Nəticə

Aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərir ki, bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsi maliyyə sabitliyinin təmin olunması və sistem risklərinin vaxtında müəyyən edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müasir bank sektorunda risklərin xarakterinin mürəkkəbləşməsi, qlobal maliyyə bazarlarında qeyri-sabitliyin artması və makroiqtisadi dəyişənlərin bankların fəaliyyətinə təsir imkanlarının genişlənməsi nəzarət mexanizmlərinin daha çevik və analitik əsaslı şəkildə qurulmasını zəruri etmişdir. Bu baxımdan modelləşdirmə bank nəzarətinin yalnız normativ göstəricilərlə məhdudlaşmamasına, risklərin daha dərinlən təhlil edilməsinə və prudensial siyasətin elmi əsaslarla formalaşdırılmasına imkan yaradır.

Tədqiqat çərçivəsində müəyyən edilmişdir ki, modelləşdirmə bank nəzarətində əsasən risklərin proqnozlaşdırılması, stress-test ssenarilərinin hazırlanması, kapital və likvidlik dayanıqlığının qiymətləndirilməsi, eləcə də makroprudensial monitorinqin gücləndirilməsi məqsədi ilə tətbiq olunur. Bu yanaşma bank sektorunda mümkün böhran vəziyyətlərinin əvvəlcədən qiymətləndirilməsinə və preventiv tədbirlərin daha operativ şəkildə həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda

modelləşdirmə nəzarət orqanlarının qərarvermə prosesini daha obyektiv edir və subyektiv yanaşmaların təsirini minimuma endirir.

Ümumilikdə nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, bank nəzarəti sisteminin modelləşdirilməsi maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsi və bank sektorunda risklərin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu istiqamətdə modellərin çevikliyinin artırılması, məlumat bazasının genişləndirilməsi və nəzarət sistemində analitik texnologiyaların daha fəal tətbiqi gələcəkdə prudensial nəzarətin səmərəliliyini yüksəldə və bank sektorunun potensial şoklara qarşı dayanıqlığını gücləndirə bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. (2024). *Riskəsaslı bank nəzarəti konsepsiyası*. ARMB.
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. Bank for International Settlements. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5719346
3. Basel Committee on Banking Supervision. (2020). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Bank for International Settlements.
4. Bodlaender, J. (2020). *Financial regulation and stability: Insights into global banking*. Springer.
5. Central Bank of the Republic of Azerbaijan. (2025). *Financial stability report for H1 2025*. Central Bank of the Republic of Azerbaijan.
6. Gup, B. E. (2023). *The evolution of banking regulation*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-19336-9>
7. IMF. (2025). *Financial sector assessment program: Azerbaijan*. International Monetary Fund.
8. Məmmədov, İ. R. (2022). *Bank risklərinin idarə olunması və prudensial nəzarət*. Elm və Təhsil.
9. Mikayılov, A. (2021). *Risklərin idarə olunması və beynəlxalq bank nəzarəti*. Ekspress Nəşriyyat.
10. OECD. (2023). *A supervisory framework for assessing nature-related financial risks*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/09/a-supervisory-framework-for-assessing-nature-related-financial-risks_1fd4b9d6.pdf
11. Porter, M. (2021). *The global banking system: Challenges and opportunities in the post-crisis era*. Oxford University Press.
12. Əhmədli, R. Ə. (2020). Bank risklərinin idarə olunmasının metodoloji əsasları. *Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Elmi Xəbərləri*, 3, 1–10.
13. Əliyev, T. (2022). *Azərbaycanın bank tənzimləmə prinsipləri və inkişaf perspektivləri*. Mərkəzi Bank nəşriyyatı.
14. Zeynallı, A. (2019). *Bank tənzimləmələri və nəzarət: Nəzəri və praktiki yanaşmalar*. Təhsil Nəşriyyatı.

Daxil oldu: 10.11.2025

Qəbul edildi: 20.03.2026